

Attåttnæring og ekspo

FOR 50 ÅR SIDEN: Utvinning av thortveittitt på gården Frigstad på 50-tallet, da prisen steg til tre ganger prisen på gull.

100 års nær gruvehistorie og en mineralrikdom uten grenser er samlet mellom to permer i Ivelands nyeste bygdebok.

STEIN GAUSLAA

steing@agderposten.no 37 00 37 10

Historien rykker oss nær innpå livet, både på godt og vondt, i Ivelands flunkende nye bygdebok – den femte – som utelukkende handler om geologi og gruvedrift i bygda gjennom årene fra 1896 til 1994. Her kan vi lese alt om thortveittitten.

Spesielt for Iveland var det at gruvedriften, særlig utvinning av store mengder feltspat til porselen- og fajansefabrikker på

det europeiske kontinentet, var en utpreget attåttnæring for bøndene i bygda. Dessuten gikk alt til eksport, ingenting til norske porselensfabrikker.

Med jernbane

Det skyldtes i det alt vesentlige Setesdalsbanen, som fra nettopp 1896 ga muligheter til å transportere feltspat til Kristiansand – og videre med skip til kontinentet. Da Sørlandsbanen kom rundt 38 år senere, måtte mineralene lastes om på Grovane.

Det var Aslak Fjermedal som startet arbeidet med bygdebøker i Iveland, hans gards- og ættesoge regnes som bind 1. Deretter kom to kulturbind, så et fjerde bind om okkupasjonstiden og nå altså bind nummer fem –

om den særegne gruvedriften og geologien i Iveland.

Kulturprisvinneren Salve Øina, kommunens geolog og lærer Kjell Gunnufsen, samt geologen Ole Fridtjof Frigstad ved Agder Naturmuseum i Kristiansand har alle deltatt i arbeidet med bygdeboken, og er kunnskapsrike og engasjerte ciceroner i lokalhistorien.

De begynte å jobbe med boken for to og et halvt år siden, med Reidar Pedersen som prosjektleder.

– Her fant den lille mann i en av Norges minste kommuner noe fabrikkene på kontinentet og i USA hadde bruk for, det var pegmatitt, hvor feltspat veksler med kvarts i formasjonene, men også mange sjeldne mineraler og metaller. Den tekniske utvik-

ling krevde flere og flere legeringer hvor våre mineraler passet inn, sier Frigstad.

Olaus Thortveit

Den første markante personligheten innenfor gruvedriften i Iveland var Olaus Thortveit, en handelsmann med mye initiativ. Han sendte mye materiale fra gruvene til Universitetet i Oslo, fikk det analysert og fikk kunnskap tilbake, ga en samling til universitetet og fikk faktisk også et grunnstoff oppkalt etter seg – nemlig thortveittitt.

Fra 1910 var det konstatert et stoff som inneholdt grunnstoffet scandium, funnet i Arendal og enkelte steder i Sverige. Men hittil var det kun sporstoff i andre mineraler – i Iveland ble det første gang konstatert som ho-

vedstoff. Det fikk navnet thortveittitt.

Dramatisk pris

Fra midten av 1950-tallet ble det plutselig en mystisk etterspørsel etter thortveittitt med scandium fra Iveland, fra USA. Prisen steg og steg, mye ble omsatt gjennom Norsk Feltspatindustri på Evje, noe gjennom Bjørgum på Blakstad, hva skulle det brukes til?

Det ryktes at det var noe av strategisk interesse, var det atomkraft, våpen, hadde det med romfart å gjøre? Det var stort hemmelighold omkring stoffet som på det meste ble solgt til tre ganger prisen av gull. Opptil 20 kroner per gram fikk de betalt, for de 60 kiloene som ble eksportert ble det med andre ord tale om millionbeløp.